

КЛАСИФІКАЦІЯ ТИПОВИХ СЛІДЧИХ СИТУАЦІЙ, ЩО ВИНИКАЮТЬ ПРИ ВИЯВЛЕННІ ТА РОЗСЛІДУВАННІ ПРОТИДІЇ ЗАКОННІЙ ГОСПОДАРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Артюх О. М.

Аналіз і оцінка слідчих ситуацій дозволяє визначити якість "умов" здійснення та конкретизувати завдання слідчої діяльності. Завдання, які витікають з тієї або іншої слідчої ситуації, зумовлюють програму їх вирішення й зрештою надають криміналістичній діяльності цілеспрямований і ефективний характер. Поєднання компонентів, у свою чергу, надає індивідуальний характер кожній ситуації на кожному етапі слідчої діяльності, утворює велику кількість їх варіантів. Для слідчих важливо набути навичок виявлення рис типових слідчих ситуацій з метою висунення версій і визначення напрямку розслідування.

Типові слідчі ситуації, які виникають при виявленні та розслідуванні, утворюють можливий ряд вихідних даних, які можливо віднести до ознак протидії законній господарській діяльності. Дослідження слідчих ситуацій, які виникають при виявленні та розслідуванні протидії законній господарській діяльності, дозволило визначити типові ситуаційні моделі, на підставі яких слідчі можуть висунути версії, здійснити планування дій, які дозволять успішно перервати процес поглинання.

Ключові слова: типові слідчі ситуації; протидія законній господарській діяльності; процес поглинання; версії.

Анализ и оценка следственных ситуаций позволяет определить качество "условий" осуществления и конкретизировать задания следственной деятельности. Задания, которые вытекают из той или другой следственной ситуации, определяют программу их решения и в конечном итоге придают криминалистической деятельности целеустремленный и эффективный характер. Сочетание компонентов, в свою очередь, предоставляет индивидуальный характер каждой ситуации на каждом этапе следственной деятельности, образует большое количество их вариантов. Для следователей важно приобрести навыки выявления признаков типичных следственных ситуаций с целью выдвижения версий и определения направлений расследования.

Типичные следственные ситуации, которые возникают при выявлении и расследовании, образуют возможный ряд исходных данных, которые возможно отнести к признакам противодействия законной хозяйственной деятельности. Исследование следственных ситуаций, которые возникают при выявлении и расследовании противодействия законной хозяйственной деятельности, позволило определить типичные ситуационные модели, на основании которых следователи могут выдвигать версии, осуществлять планирование действий, которые позволят успешно прерывать процесс поглощения.

Ключевые слова: типичные следственные ситуации; противодействие законной хозяйственной деятельности; процесс поглощения; версии.

Analysis and evaluation of investigative situations

allows to determine the quality of "conditions" of the implementation and to concretize tasks of investigative activity. The tasks arising from one or another investigative situation determine the program to solve them and ultimately provide focused and effective nature of criminalistic activity. The combination of components, in its turn, provides the individual nature of each situation at each stage of investigative activity, creates a large number of their variants. It is important for investigators to obtain skills to determine features of typical investigative situations with aim of nomination of versions and determination of the direction of investigation.

Typical investigative situations arising during the detection and investigation of such kind of crimes form a possible range of initial data that can be attributed to signs of counteraction to legitimate economic activity. The studying of investigative situations arising during detection and investigation of counteraction legitimate economic activity, allowed to determine typical situational patterns based on which investigators can to nominate the versions, to implement the planning of actions that will successfully interrupt the absorption process.

Keywords: typical investigative situations; counteraction to legitimate economic activity; absorption process; versions.

Реформування системи господарювання держави та зростання ролі підприємництва в економіці обумовлює дві негативні тенденції. З одного боку, суб'єкти господарювання зловживають своїм правом на здійснення підприємницької діяльності, порушуючи встановлений порядок реалізації цього права, з іншого - особи, які мають намір чесно і добросовісно займатися господарською діяльністю, не завжди можуть реалізувати свої плани через неправомірну протидію з боку і державних та муніципальних чиновників, і реальних або потенційних конкурентів, а в низці випадків - і злочинних елементів. І саме такі форми злочинної поведінки, що обмежують конституційне право на свободу підприємницької діяльності, а також посягають на життя, здоров'я та майно суб'єктів господарювання, набули значного поширення в нашій державі.

Дослідженню криміналістичних особливостей протидії законній господарській діяльності, рейдерських захоплень підприємств приділялася увага вченими різних галузей права, але, на нашу думку, на сьогодні в науці криміналістики й досі не визначено та не систематизовано типові слідчі ситуації, які виникають при виявленні та розслідуванні злочинів, пов'язаних із протидією законній господарській діяльності, що негативно впливає на результативність виявлення й розслідування зазначеного прояву злочинної діяльності.

Значний внесок у дослідження економічного й правового забезпечення припинення протидії законній господарській діяльності зробили такі вчені: В.Д. Бегов, О.Л. Бєлахов, Ф.Г. Бурчак, О.О. Дьомєнко, О.П. Кавалєнко, Н.Ф. Кузнєцова, В.Н. Куц, І.П. Лановєнко,

© О.М. Артюх, 2015

К.С. Лейкін, В.М. Леонтьєв, Л.К. Малахов, П.С. Матишевський, В.О. Навроцький, А.О. Пінаєв, О.В. Печерський, Г.М. Самілик, А.М. Соловйова та ін.

Питання щодо припинення злочинів, пов'язаних із протидією законній господарській діяльності, досліджували: С.Н. Баліна, С.Г. Бевзенко, І.І. Басецький, Є.М. Бодюл, В.В. Бугай, В.М. Варцаба, А.А. Галючек, А.І. Грищенко, Л.В. Дергач, О.М. Джуза, Я.Ю. Кондратьєв, О.Є. Користін, В.В. Лисенко, Є.Д. Лук'янчиков, М.І. Мельник, Д.Й. Никифорчук, О.П. Снігерьев, С.С. Чернявський та ін.

Проблемою визначення поняття слідчої ситуації в різний час займалися такі провідні криміналісти, як Р.С. Белкін, А.Н. Васильєв, І.А. Возгрін, І.Ф. Герасимов, А.Н. Колесніченко, В.А. Образцов, В.Г. Танасевич та інші.

Однак, незважаючи на значущість робіт перелічених науковців, варто констатувати, що зазначені наукові пошуки не вичерпали коло існуючих теоретичних проблем подолання протидії законній господарській діяльності, а окремі їх положення, особливо щодо класифікації типових слідчих ситуацій, які зокрема виникають при виявленні та розслідуванні злочинів, пов'язаних із протидією законній господарській діяльності, потребують подальшої розробки.

Метою дослідження є надання класифікації типових слідчих ситуацій, що виникають при виявленні та розслідуванні протидії законній господарській діяльності.

Наявний досвід розслідування господарських злочинів об'єктивно визначив необхідність здійснення криміналістами типізації та систематизації одержаних відомостей. Усе різноманіття слідчих ситуацій науковцями поділяється на кілька груп, що дозволяє швидко й правильно визначити найбільш оптимальні шляхи розслідування. Таким чином, типові слідчі ситуації необхідно враховувати при розробці криміналістичних програм і методик розслідування господарських злочинів, що значно підвищить їхню результативність.

Розробка криміналістичного вчення про слідчі ситуації визначила появу фактичної основи для формування цього виду криміналістичних програм. Тому не дивно, що в криміналістиці неодноразово підкреслювалося пріоритетне значення такої найважливішої інформаційної ланки, як типові слідчі ситуації в побудові програм розслідування [3, 69; 4, 35; 5, 13].

На основі узагальненого досвіду і вивчення закономірностей практичної діяльності можна виділити оптимальну послідовність дій у типових слідчих ситуаціях, потім викласти вивчене для подальшого використання у вигляді криміналістичних програм.

На сьогодні практично не викликає сумнівів те, що процес розслідування має ситуаційний характер. Під цим розуміється залежність розслідування від змісту початкової слідчої ситуації, характеру показань свідків, підозрюваних, інших чинників. Таким чином, неможливо говорити про організацію розслідування без урахування тієї слідчої ситуації, що складається в провадженні на момент її порушення. На інформаційній базі слідчих ситуацій як важливого елемента розслідування розробляються основні напрямки подальшого слідства. З метою досягнення намічених у процесі розслідування результатів належна оцінка слідчої ситуації є необхідною умовою ухвалення тактично і стратегічно правильних рішень.

Завдання, котрі випливають зі слідчих ситуацій і підлягають вирішенню при розслідуванні, можуть бути різного рівня залежно від тактики, що обирається, і стратегії.

Вони повинні забезпечувати:

- цілеспрямованість і методичність розслідування;
- максимально ефективне використання всіх сприятливих для слідства сторін слідчої ситуації з метою вирішення приватних і загальних завдань розслідування злочину;
- зміну зазначеної ситуації в сприятливому для слідства напрямку;
- подолання інформаційної неповноти ситуації;
- подолання різних перешкод на шляху слідства, обумовлених несприятливими чинниками слідчої ситуації;
- розробку і проведення криміналістичних операцій, що впливають із обстановки, що склалася;
- вибір шляхів і засобів швидкого досягнення цілей слідчих (розшукових) дій;
- вибір поведінки слідчого стосовно окремих учасників розслідування.

Вирішення перерахованих завдань одночасно переслідує цілі тактичного й стратегічного впливу на слідчу ситуацію для того, щоб вона переросла в найбільш сприятливу для слідства обстановку.

Своєрідність слідчих ситуацій знаходиться в певній залежності від видів і різновидів розслідуваних злочинів і особливостей їхньої криміналістичної структури.

Правильно визначені й вивчені за кожним видом злочину слідчі ситуації розслідування на практиці за допомогою методичних розробок дозволяють:

- належним чином зорієнтуватися у всьому розмаїтті фактичного й іншого становища в ході розслідування з метою одержання інформації для тактичних і стратегічних рішень у конкретному провадженні;
- висунути найбільш обґрунтовані слідчі версії й визначити напрямки подальшого ходу розслідування в потрібному для провадження напрямку;
- намітити оптимальний вибір слідчих (розшукових) дій з метою належного розвитку ситуації;
- звести до мінімуму кількість методичних рішень слідчого, заснованих на тактичних помилках.

Слідчі ситуації знаходяться в тісному взаємозв'язку з деякими іншими процесами, що відбуваються в певний момент, об'єктивної дійсності та її конкретних умов. Для визначення шляхів і засобів найбільш ефективного криміналістичного використання чи зміни ситуації в сприятливий для слідства бік, а також вибору найбільш оптимальних прийомів і методів подальшого розслідування необхідно досконально розібратися у всіх елементах конкретної слідчої ситуації й правильно її оцінити з урахуванням інших умов об'єктивної дійсності, що впливають на неї. Однак окремі питання зазначеного криміналістичного інституту ще дотепер неналежно висвітлені в криміналістичній літературі. До них, зокрема, належить питання розуміння, змісту слідчої ситуації й особливості їхнього оцінювання у зв'язку з необхідністю прийняття відповідних слідчих рішень.

У сучасній криміналістиці немає єдності поглядів на поняття слідчої ситуації та її зміст.

Сам термін "слідча ситуація" з'явився в науці завдяки дослідженням, проведеним А.Н. Колесніченко [6, 509], який запропонував таке визначення: "Слідча ситуація – це сукупність даних, що характеризують обстановку і перспективи кримінального провадження, оперативної розробки органу дізнання" [7, 16].

На думку І.Ф. Герасимова, "слідча ситуація – це сформована на визначений момент розслідування, внутрішньо необхідно схильна до зміни сукупність

матеріальних, інформаційних та інших чинників, котрі характеризують розслідування, і їхня оцінка, що обумовлює основні напрямки розслідування, прийняття рішень і вибір способів дії" [8].

На сьогодні ця точка зору підтримується практично всіма криміналістами і є традиційною.

Проте про змістовний бік цього поняття дискусія в криміналістичній науці продовжується донині.

Зокрема, І.А. Возгрін вважає, що слідча ситуація містить у собі специфіку вчиненого злочину, особливості інформації про подію злочину; повноту інформації, її ймовірність і допустимість, зміст проведеного до визначеного часу розслідування, його результати, а також умови, за яких здійснювалося [3, 68].

Відповідно до тлумачення Р. С. Белкіна слідча ситуація — це "сукупність умов, у яких у даний момент відбувається розслідування, тобто та обстановка, в якій протікає процес доказування" [2, 70]. Р.С. Белкін виділив такі найбільш значимі елементи цього поняття: інформаційний, психологічний, процесуально-тактичний, матеріальний і організаційно-технічний [1, 94].

При дослідженні проблем програмування акцентується на логіко-пізнавальному аспекті слідчої ситуації, обсязі й доказовому значенні інформації, що є в розпорядженні слідчого в певний момент. Залежно від того, яка вихідна слідча ситуація є на початковому етапі розслідування, слідчий аналізує наявні фактичні дані й користується тими чи іншими програмами розслідування, визначає напрямок розслідування, версії й засоби їхньої перевірки. Отже, в основі визначення слідчої ситуації — інформаційна ознака, яка визначається за ступенем змісту доказів чи криміналістичних ознак у наявних фактах. Так, при розслідуванні привласненя в основі класифікації слідчих ситуацій В.І. Рохлін пропонує покласти обставини інформаційного характеру [9, 26].

Пошук, систематизація й інша розумова обробка сукупності відомостей, що становлять зміст слідчої ситуації та підсумкових суджень про її характер, неможливі без належної оцінки слідчим ходом й результатів зазначеної пізнавальної діяльності.

Правильне оцінювання слідчим ситуації і вибір на цій основі обґрунтованої тактики та стратегії розслідування є найважливішими умовами цілеспрямованості слідства, прийняття найбільш науково обґрунтованих і оптимальних рішень тактичного і методичного характеру та належних засобів їхнього вирішення. Водночас неправильне оцінювання сформованої слідчої ситуації може призвести до втрати орієнтирів у розслідуванні, різним невиправданим діям, тактичним операціям, що не дають належного ефекту, завдають шкоду розслідуванню.

На думку автора, при розробці окремих методик розслідування формування типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування повинно здійснюватися з дотриманням таких принципів:

1) ситуації повинні містити всю інформацію про факти, що зазвичай містяться у вихідних матеріалах, при цьому до змісту слідчої ситуації повинна належати інформація, яка не тільки підтверджує версію про подію, а й така, яка її спростовує;

2) ситуації повинні відбивати у своєму змісті достовірні й доки недостатні факти;

3) оскільки формуються типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування, то в їхньому змісті повинна бути відбита сукупність ознак злочину;

4) у змісті типових слідчих ситуацій відбивається

інформація, котра зазвичай повторюється для ситуацій цієї групи.

З урахуванням того, що в Україні нещодавно з'явилася ціла низка нових видів злочинів, до яких належать злочини, пов'язані з протидією законній господарській діяльності, поки що, за результатами вивчення відкритих проваджень, важко виділити слідчі ситуації, котрі повторюються. У цьому разі, на нашу думку, можливе здебільшого прогнозування таких ситуацій, якщо при цьому виходити з принципу повторюваності джерел вихідної інформації.

Кримінальне поглинання майнових комплексів виникає, розвивається й реалізується як складний процес, який представляє безліч кримінальних ситуацій, що послідовно змінюються, і злочинних діянь, які групуються певним чином за відповідними стадіями розгортання [10, 13; 11, 312-322].

Механізм злочинної діяльності при рейдерстві як наукова категорія в абстрактній формі виражає динамічну систему осіб, матеріальних об'єктів і процесів, які взаємодіють при підготовці, учиненні й приховуванні ланцюжка паралельно послідовних злочинів. Механізм кожного кримінального поглинання юридичної особи індивідуальний. Індивідуальність кожного обумовлюється, зокрема, і особливостями регіону, на території якого функціонує юридична особа, що поглинається, рівнем корумпованості державних структур, загального стану злочинності тощо. Ці особливості зумовлюють вибір кримінальними структурами часу початку поглинання, набір кримінальних засобів, їх поєднання в застосуванні. Проте в кожному випадку захоплення, як показують вивчені матеріали правоохоронних органів, виявляється багато загальних закономірностей, які проявляються в цілях і мотивах, функціональному складі злочинних груп, в особистих (професійних) характеристиках окремих винних осіб, а також в етапах поглинання та наборі дій у кожному з них та ін.

Типові слідчі ситуації, які виникають на початковому етапі розслідування, утворюють можливий ряд вихідних даних, які можливо віднести до ознак рейдерського захоплення підприємств. Завданням же слідчого є визначення в кожному конкретному випадку реальної типової слідчої ситуації й формулювання завдань з позиції встановлення подальшої можливої картини злочину. Зібрана на початковому етапі розслідування інформація дозволяє встановити характер злочину, його природу й виробити програму дій, спрямованих на документування злочинної діяльності в кожному випадку кримінальної атаки на юридичну особу. Дослідження слідчих ситуацій, які виникають при протидії законній господарській діяльності, дозволило виявити типові ситуаційні моделі, на підставі яких слідчі висували версії, здійснювали планування дій, які дозволили успішно перервати процес поглинання.

З метою створення для слідчих і оперативних співробітників сприятливіших умов по освоєнню знань про можливі варіації виникнення і розвитку слідчих ситуацій, які з'являються при подоланні протидії законній господарській діяльності, а також для систематизації існуючих знань, можна запропонувати таку класифікацію типових слідчих ситуацій.

1. За часом виникнення можна виділити слідчі ситуації:

- докримінальні, при яких злочин не вчинено, але злочинцями здійснюються дії, спрямовані на збирання інформації про об'єкт поглинання (юридичну особу), складання плану поглинання, формування злочинної групи;

- які виникають і розвиваються в процесі протидії законній господарській діяльності.

2. За джерелом отримання первинної інформації про протидію законній господарській діяльності можна виділити слідчі ситуації, при яких:

- інформація отримана від контрольно-ревізійних і фіскальних органів (акту документальної ревізії й тому подібне), зокрема від засобів масової інформації, або в результаті розслідування іншого злочину;

- інформація отримана від конфіденційної особи. У цій ситуації весь початковий етап розслідування ґрунтується на використанні ефекту несподіваності (затриманні на місці злочину, негайному і паралельному обшуку тощо).

3. Залежно від етапу протидії законній господарській діяльності, можна виділити такі слідчі ситуації:

- що виникли на етапі скупки акцій;

- що виникли на етапі отримання доступу до управління підприємством;

- що виникли на етапі виведення активів;

- що виникли на етапі банкрутства і переоформлення прав на володіння й розпорядження юридичною особою.

4. Залежно від очевидності факту злочину можна виділити слідчі ситуації:

- при яких факт злочину встановлений;

- при яких факт злочину не очевидний.

5. Залежно від наявності відкритого кримінального провадження та здійснення досудового слідства:

- кримінальне провадження відкрито;

- наявна неперевірена оперативна інформація, кримінальне провадження не відкрито.

6. Залежно від наявності встановлених осіб, винних у вчиненні протиправних дій:

- ситуація, коли винні особи не встановлені;

- ситуація, коли встановлені всі учасники організованої злочинної групи;

- ситуація, коли встановлені окремі особи організованої злочинної групи.

7. Залежно від можливості виявлення і фіксації доказової інформації:

- ситуація, яка вимагає участі фахівців (у галузі знань фінансової, організаційно-управлінської та іншої діяльності);

- ситуація, яка вирішується силами тільки співробітників оперативного апарату.

8. Залежно від рівня протидії.

Як висновок, можливо зазначити, що аналіз і оцінка визначених видів слідчих ситуацій дозволяє визначити якість "умов" здійснення та конкретизувати завдання слідчої діяльності. Завдання, які витікають з тієї або іншої слідчої ситуації, зумовлюють програму їх вирішення і зрештою надають криміналістичній діяльності цілеспрямований і ефективний характер. Поєднання компонентів, у свою чергу, надає індивідуальний характер кожній ситуації на кожному етапі слідчої діяльності, утворює велику кількість

їх варіантів. Для слідчих важливо набути навичок виявлення рис типових слідчих ситуацій з метою висунення версій і визначення напряму розслідування.

Література

1. Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. От теории к практике / Р.С. Белкин. - М.: Юрид. лит., 1988. - 303 с.

2. Белкин Р.С. Курс советской криминалистики / Р.С. Белкин. - М., 1979. - Т. 3. - 410 с.

3. Возгрин И.А. Криминалистическая характеристика преступлений и следственные ситуации в системе частных методик расследования / И.А. Возгрин // Следственная ситуация. - М., 1991.

4. Герасимов И.Ф. Пути повышения эффективности методик раскрытия и расследования преступлений (к проблеме алгоритмизации деятельности следователя) / И.Ф. Герасимов // Алгоритмы и организация решения следственных задач. - Иркутск, 1982. - С. 35-39.

5. Густов Г.А. Проблемы программирования организации расследования / Г.А. Густов // Проблемы программирования, организации и обеспечения предварительного следствия. - Уфа, 1989. - С. 13-17.

6. Колесниченко А.Н. Научные и правовые основы методики расследования отдельных видов преступлений: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / А.Н. Колесниченко. - Х., 1967. - 509 с.

7. Колесниченко А.Н. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений / А.Н. Колесниченко. - Х., 1976. - 65 с.

8. Криминалистика: учебник / под ред. И.Ф. Герасимова, Л.Я. Драпкина. - М., 1994. - 528 с.

9. Рохлин В.И. О классификации следственных ситуаций по делам о преступлениях, связанных с хозяйственной деятельностью / В.И. Рохлин // Следственная ситуация. - М., 1985. - С. 26-28.

10. Сергеев М.Л. Основы криминалистической методики расследования преступлений, связанных с присвоением права на владение и управление предприятиями и организациями (по материалам Уральского федерального округа): автореф. дис. ... канд. юрид. наук / М.Л. Сергеев. - Тюмень, 2008. - С. 13.

11. Фальшовник Д. В. Дослідження рейдерства, як різновиду протидії законній господарській діяльності / Д.В. Фальшовник // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. Збірник наукових праць / гол. ред. М.М. Цимбалюк. - Львів: ЛьвДУВС, 2014. - Вип. 1. - С. 312-322.

*Артюх О.М.,
здобувач кафедри криміналістики
Національного університету "Одеська юридична академія"*

Надійшла до редакції: 28.12.2014

УДК 343.2.01

ПІДСТАВИ ПРИТЯГНЕННЯ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ, ВЧИНЕНІ ПОЗА МЕЖАМИ УКРАЇНИ

Стаття присвячена визначенню підстав притягнення до кримінальної відповідальності за злочини, вчинені за межами України. Досліджено аналіз вітчиз-

© В.П. Кедик, 2015

них і зарубіжних науковців у сфері просторової дії кримінально-правових норм, висвітлюється її специфічні риси.

**ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ
ПРАВНИЧИЙ ЧАСОПИС**